

MÖNINGAD MÄRKUSED NEETUD AKKADI KUNINGA KARISTAMISE LEGENDIDE KOHTA¹

Vladimir Sazonov

SISSEJUHATUS

Esimese maailmas teadaoleva suurriigi rajajaks peetakse ilmselt idasemiidi lihtpäritolu usurpaatorit Sargon I (valitsenud 2334–2279), kes umbes 2334. a eKr haaras võimu Põhja-Sumeri linnas Kišis ning vallutas seejärel terve Sumeri ja Akkadi (Lõuna-Mesopotaamia), purustas sumerlase Lugalzagesi² loodud kuningriigi ning sai hegmooniks Sumeris ja Akkadis ja jätkas oma edukaid vallutusi Põhja-Mesopotaamias, Süürias ja Elamis. Akkadlane Sargon I valis oma uue suurriigi pealinnaks väikese Mesopotaamia linnakese Agade, millest tulenevadki nimetused Akkadi riik,³ akkadi keel ja akkadlased. Sargon I⁴ rajas esimese suurriigi Lähis-Idas – Akkadi impeeriumi, mille eesotsas seisis nüüd tugev, peaaegu piira-

¹ Artikli lühem ja populaarteaduslikum versioon on avaldatud internetiajakirjas Kirikiri – http://www.kirikiri.ee/article.php3?id_article=501,02.11.2010.

² Vt nt Petr **Charvat**, „The Growth of Lugalzagesi's Empire” – *Festschrift Lubor Matouš*. Ed. B. Hruška, G. Komoroczy (Budapest: ELTE, 1978), 43–49.

³ Akkadi ajastu ajaloo kohta vt Walther **Sallaberger**, Aage **Westenholz**, *Mesopotamien: Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*. Annäherungen. 3. Hg. P. Attinger, M. Wäfer. Orbis Biblicus et Orientalis 160/3 (Freiburg: Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1999); Jean **Bottéro**, „Das erste semitische Grossreich” – *Fischer Weltgeschichte 2. Die altorientalischen Reiche I: Von Paläolithikum bis zur Mitte des 2. Jahrtausends*. Ed. E. Casin et al. (Frankfurt a.M., Hamburg: Fischer-Taschenbuch-Verl., 1965), 91–128; Vladimir **Sazonov**, *Kuningavõimu ideoloogia Sargoniidide ajastul (XXIV–XXII saj. e. Kr.)// Идеология царской власти в эпоху Саргонидов (XXIV–XXII вв.)*. Magistritöö (Tartu, 2005) <https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/1290/5/sazonov.pdf>; vt ka Vladimir **Sazonov**, „Akkadi kuningate jumalikustamine” – *Tuna*, 2 (2007), 11–23.

⁴ Sargoni kohta vt näiteks Veronika K. **Afnasjeva**, „Das sumerische Sargon-Epos. Versuch einer Interpretation” – *Altorientalische Forschungen*, 14 (1987) 237–246; Bendt **Alster**, „A Note on the Uriah Letter in the Sumerian Sargon Legend” – *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 1, 77 (1987), 169–173.

matu võimuga kuningas, kes suutis endale allutada kõik Sumeri linnriigid, mis varem olid iseseisvad. Ta võttis kasutusele uue tiitli, millega pretendeeris terve maailma valitseja staatusele, ning hakkas ennast nimetama „maailma kuningaks“ – *šar kiššatim*.⁵ Akkadi kuningad ehk Sargoniidid valitsesid Mesopotaamias ligikaudu 150–180 aastat (2334–2154) ning Sargoni dünastia esimese nelja kuninga ajal (Sargon, Rimuš, Maništušu ja Narām-Su'en) Akkadi riik suurenes ning saavutas Narām-Su'eni⁶ (2254–2218) valitsemisajaks oma võimsuse tipu. Akkadi kuningad kontrollisid maid Pärsia lahest kuni Vahemereni, ehk siis Ülemisest merest Alumiseni, nagu nad seda ise nimetasid. Akkadi ajast on säilinud hulgaliselt tekste – kuninglikud raidkirjad, dateerimisvormelid, kirjad, muud dokumendid.⁷

Muidugi tekkis Akkadi kuningate valitsemise ajal ka tugev valitseja isikukultus. Ilmselt juba Sargon ise võis olla jumalikustatud, kuid kindlad andmed selle kohta puuduvad. Esimene valitseja, kelle puhul on meil kindlad faktid tema jumalikustamise kohta, oli Sargoni lapselaps Narām-

⁵ Vt „maailma kuninga“ kohta Vladimir **Sazonov**, „Akkadi kuningavõim kui arhetüüp“ – *Ajalooline Ajakiri*, 3/125 (2008), 39 jj; Sergei **Stadnikov**, *Vana-Egiptuse kultuurilugu: valitud artikleid, tõlkeid ja esseid* (Tallinn: Kodutrükk 1998), 132; vt ka Marie-Joseph **Seux**, „Les titres royaux „šar kiššati“ et „šar kibrāt arba'i““ – *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, 59 (1965), 1–18; Tohru **Maeda**, „„King of Kish“ in Pre-Sargonic Sumer“ – *Orient*, 17 (1981), 1–17.

⁶ Narām-Su'eni kohta vt Walter **Farber**, „Die Vergöttlichung Naramsins“ – *Orientalia: Nova Series*, 52 (1983), 67–72; Sazonov, „Akkadi kuningate jumalikustamine“, 11–23; Vladimir **Sazonov**, „Vergöttlichung der Könige von Akkade“ – *Studien zu Ritual und Sozialgeschichte im Alten Orient/Studies on Ritual and Society in the Ancient Near East*. Beihefte zur Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft. Bd. 374. Hg. Thomas R. Kämmerer (Berlin: New York: de Gruyter, 2007), 325–342; Владимир **Саонов**, „Нарамсу'эн в шумерских и аккадских легендах (конец III тыс. – I тыс. до н.э.)“ – *Новые Облака*, 35 (2007) www.tvz.org.

⁷ Albrecht **Goetze**, „Akkad Dynasty Inscriptions from Nippur“ – *Essays in Memory of E. A. Speiser*. Ed. W. W. Hallo (Connecticut: New Haven, American Oriental Society, 1968), 54–59; Walter **Sommerfeld**, *Die Texte der Akkad-Zeit. I. Das Dijala-Gebiet: Tutub*. IMGULA Band 3/1. Hg. W. Sommerfeld (Münster: RHEMA, 1999); Hans **Hirsch**, „Die Inschriften der Könige von Agade“ – *Archiv für Orientalforschung, Internationale Zeitschrift für die Wissenschaft vom Vorderen Orient*. Hg. Ernst F. Weidner (Graz: Im Selbstverlage des Herausgebers, 1963); Ignace J. **Gelb**, Burkhard **Kienast**, *Die altakkadischen Königsinschriften des Dritten Jahrtausends v. Chr.* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1990); Dietz O. **Edzard**, „Die Inschriften der altakkadischen Roll-siegel“ – *Archiv für Orientalforschung*, 22 (1969), 12–20; Ignace J. **Gelb**, *Sargonic texts from the Diyala Region. Materials for the Assyrian Dictionary*, No. 1 (Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1961); Douglas F. **Frayne**, *Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods. Vol. 2 (Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1993).

Su'en.⁸ Pärast Narām-Su'eni surma (2218. a eKr), käis Akkadi riik alla ning hävines hiljem barbaarsete gutilaste hõimude invasiooni ja sisemise ebastabiilsuse tõttu.

NARĀM-SU'EN JA SARGON

Selles artiklis vaatleme enamasti vaid Narām-Su'eni kuju, mis kujunes välja sumeri ja akkadi legendides ja kroonikates juba tunduvalt hiljem, pärast Akkadi riigi kokkuvarisemist (pärast 2154. a eKr). Tänu sellele, et Sargon ja Narām-Su'en löid esimese tugeva tsentraliseeritud suuriigi Lähis-Idas, võtsid kasutusele sellised auhned tiitlid nagu „maailma kuningas“ (*šar kiššatim*) ja „nelja ilmakaare kuningas“ (*šar kibratim arba'im*)⁹, muutusid nad eeskujulikeks valitsejateks hilisemate valitsejate seas ja mitte ainult Sumeris, vaid ka hiljem Assüürias, Babüloonia, Hetiidi kuningriigis ja isegi Pärsias.¹⁰ Nende tiitleid ja isegi nimesid kasutati Mesopotaamias, Anatooolias ja Pärsias mitu tuhat aastat. Samuti loodi Sargonist ja Narām-Su'enist erinevaid legende ja lugusid.¹¹

Kui Sargon I, Narām-Su'eni vanaisa, sai hilisemates kroonikates ja legendides enamasti selliseks „ideaalse kuninga“ prototüübiks, keda järgisid paljud muistse Mesopotaamia valitsejad, imiteerides tema nime ja tiitleid jne, siis Narām-Su'eniga toimus hoopis teistsugune transformatsioon. Just Narām-Su'enist sai esimene „negatiivne“ valitseja maailma ajaloos, „halva ja neetud kuninga“, ebaõigluse arhetüüp, keda jumalad karistasid. Vaatamata sellele, et ka Narām-Su'eni tiitlid ja epiteedid nagu „nelja ilmakaare kuningas“ olid populaarsed hilisemate valitsejate (Assüüria ja Babüloonia kuningate) seas isegi kuni araablaste vallutusteni Lähis-Idas VII sajandil, sai Narām-Su'enist „õnnetust toov“ kuningas. Kuigi Akkadi ajal oli ta iseenesestmõistetavalt kangelane ja suurvõim, siis hiljem, ala-

⁸ Vt Sazonov, „Akkadi kuningate jumalikustamine“, 14–18; Vt ka Frayne, *Sargonic and Gutian Periods*. Narām-Sin E2.1.4.13, read 1–5: „jumalik Narām-Su'en, võimas kuningas, nelja ilmakaare kuningas“.

⁹ „Nelja ilmakaare kuninga“ tiitli kohta vt Tohru **Maeda**, „King of The Four Regions“ in the Dynasty of Akkade – *Orient*, 20 (1984), 67–82.

¹⁰ Vt näiteks Владимир Владимир **Емельянов**, *Ритуал в Месопотамии* (Санкт-Петербург: Издательство „Азбука-классика“, „Петербургское востоковедение“, 2003), 116 jj.

¹¹ Sazonov, „Akkadi kuningavõim kui arhetüüp“, 27–46.

tes Uus-Sumeri ajast (2112–2004) ja seejärel babüloonlaste, assüürlaste ja hetiiitide jaoks oli Narām-Su'en muutunud negatiivseks isikuks. Temast oli saanud õnnetust toov kuningas, kes eiras jumalate eeskirju ja norme, astus ülbelt üle jumalate käskudest ning esitas jumalatele väljakutse, mis väljendus kas või selles, et Narām-Su'en hävitas peajumala Enlili tähtsama templi Ekuri, mis asus sumerlaste ja akkadlaste kõige pühamas Nippuri linnas. Seetõttu otsustasid jumalad teda karistada ning muidugi oli jumalate kättemaks julm, kuid õiglane, nagu seda on kirjeldatud „Akkadi needuses“. Nii Akkadi riik kui Agade linn ja Narām-Su'en neeti jumalate poolt ära. Sellest tingituna varises Akkadi riik kokku ja kuninglus anti barbaarsetele gutilaste hõimudele, kes tungisid Akkadi impeeriumi aladele, vallutasid ja hävitasid selle. Narām-Su'en langes lahingus gutilastega.¹²

Narām-Su'eni negatiivne kujutus, mis kujunes välja II eelkristliku aastatuhande alguseks, on eriti huvitav just Akkadi ajastu uurijate jaoks, kuna erineb tunduvalt Sargoni kujust legendides. Narām-Su'en esineb hilisemas kirjandustraditsioonis, mille suuremas osas löi Vana-Babüloonia preesterkond (XX–XVII saj eKr), kui kurjategija, jumalatevastane, negatiivne ja ülbe isik, keda jumalad hiljem tema ülbuse ja kuritegude eest karistasid. See on mõnes mõttes ainulaadne juhus Mesopotaamia ajalookirjutamises ja kirjanduses. Hiljem muidugi esines selliseid „halbu“ ja „neetud“ valitsejaid veelgi, näiteks viimane Babüloonia kuningas Nabonid (556–539)¹³, siis muidugi ka sellised Rooma keisrid nagu Nero (54–68) või Domitianus (81–96) jt. Nero oli neetud, kuid hiljem keiser Vitellius siiski rehabiliteeris ta. Vanas-Roomas oli selline karistus tuntuid *damnatio memoriae* ehk „mälestuse needuse“ nimetuse all, mida rakendati tavaliselt vaid riigivastaseid kuritegusid toimepannute, vandenõulaste ja mh ka väärilt käitunud türannidest keisrite puhul, kuid tavaliselt pärast nende surma. Selle karistuse põhimõte seisnes selles, et kõik materiaalsed tunnistused või andmed selle inimese kohta tuli hävitada, nagu teda ei oleks kunagi eksisteerinudki. Hävitati neetud imperaatori kujud, isik-

¹² Thorkild **Jacobsen**, *The Harps Once... Sumerian Poetry in Translation* (London: New Haven, 1987), 359–374. Vt tõlget ka J. A. Black, G. Cunningham, J. Ebeling, E. Flückiger-Hawker, E. Robson, J. Taylor and G. Zólyomi, *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* (Oxford, 1998), edaspidi ETCSL, c. 2.5.5.1, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/> 02.12.2010 c. 2.1.5. (The cursing of Agade).

¹³ Магомед А. **Дандамаев**, *Политическая история Ахеменидской Державы* (Москва: „Наука“, Главная редакция восточной литературы, 1985), 43.

likud asjad jne. Mõnikord hävitati nende neetute puhul Roomas ka kogu nende perekond ja suguvõsa, kuid seda esines harva.

Võib-olla toimus midagi nähtusega *damnatio memoriae* analoogset ka Narām-Su'eniga. Uus-Sumeri ja Vana-Babüloonia preesterkondlik propaganda üritas näidata Narām-Su'eni „kurjategija“ ja „ebaõiglase kuningana“, keda karistasid peajumalad eesotsas Enliliga.¹⁴

Hiljem, Vana-Babüloonia ajastul (1792–1595) asendatakse jumal Enlil Babülioni linna tähtsama jumala Mardukiga.¹⁵ Kui Vana-Babüloonia perioodi alguses kerkib esile Babülioni linn, toimub see tänu Babülioni kuningas Hammurapile (1792–1750), kes vallutas Mesopotaamia ja ühendas oma võimu all rivaalitsenud linnriigid, nagu Larsa, Kazallu, Kiš, Ešnunna, Ur jne. Just siis saab jumal Marduk, kes oli Babülioni linna kaitsejumal, väga tähtsaks jumalaks ka terve Mesopotaamia kontekstis, saades võrdväärseks päikesejumala Šamašiga.¹⁶ Kuid algselt, II eelkristliku aastatuhande jooksul jääb jumal Enlil ikkagi veel peajumalaks, kuid tema positsioon ja võim kahenevad, Marduki roll aga kasvab. Alles II-I eelkristliku aastatuhande vahetuseks saab Mardukist peajumal, kes tõukab sumeri ja akkadi jumala Enlili peajumala positsioonilt, ning seda Marduki võidukäiku jumalate seas ja jumalate kuningaks saamist on kajastatud akkadikeelses Paabeli loomiseeposes „Enüma eliš“.¹⁷

KIRJANDUSLIK TEKST „AKKADI NEEDUS“

„Akkadi needus“¹⁸ on mõnes mõttes unikaalne teos. See on suhteliselt pikk (281 rida) sumerikeelne kirjandusteos, mis kuulub kahtlemata kõige huvitavamate sumeri teoste hulka.¹⁹

¹⁴ Vt Jacobsen, *The Harps Once*, 359–374.

¹⁵ Albert K. **Grayson**, *Texts from Cuneiform Sources*. Vol. V. Assyrian and Babylonian Chronicles (New York: J. J. Augustin Publisher, Locust Valley, 1975), 148 jj.

¹⁶ Vt Amar **Annus**, „Paabeli Marduk ja Hammurapi“ – *Tuna*, 3 (2001), 9–19.

¹⁷ Vt lähemalt Amar **Annus** (tõlk), *Enüma eliš. Babüloonia loomiseepos* (Tallinn: Kirjastuskeskus, 2003).

¹⁸ Jacobsen, *The Harps Once*, 359–374. Vt tõlget ka ETCSL: c. 2.1.5. (The cursing of Agade).

¹⁹ Dietz O. **Edzard**, „Das „Wort im Ekur“ oder Perepetie in „Fluch über Akkade““ – *Dumu-E2-DUB-BA-A. Studies in Honor of Ake Sjöberg*. Ed. H. Behrens, D. Loding, M. T. Roth. Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund. 11 (Philadelphia: Univ.

Märkimisväärne on asjaolu, et see on äärmiselt propagandistlik, koostatud tõenäoliselt veel Uus-Sumeri ajal (2112–2004). Ja just „Akkadi needus“ on esimene kõige varajasem kirjandusteos, mis on pühendatud Narām-Su’eniile ja kus teda on kujutatud äärmiselt negatiivsena isikuna. Kui uskuda seda sumerikeelset legendi, viis Narām-Su’eni oma „kangelastegude“ ja ülbusega Akkadi riigi katastroofini – Akkadi riik hävines ja Narām-Su’eni langes ise lahingus.²⁰

Legend algab sellega, et sumerlaste peajumal Enlil, kes oli samuti kuningavõimu patroon, võttis kuningavõimu (sumeri keeles *nam-lugal*) ära Kiši ja Uruki linnalt; andis selle Sargonile ning kinkis Agade linnale õitsengu.²¹ Ja Agade nautis seda õitsengut ja hiilgust. Kuningluse oli akkadi kuningatele kinkinud sumerlaste ja akkadlaste peajumal Enlil.²²

Hilisema preesterliku traditsiooni eesmärk oli näidata Narām-Su’eni negatiivses valguses, st kurjategija²³ ja jumal Enlili templi rüvetajana. See tähendas seda, et Narām-Su’eni ja Enlili preesterkonna vahel tekkis terav konflikt. „Akkadi needus“ väidabki, et Akkadi impeerium ja Agade linn hävitati jumalate käsul just Narām-Su’eni halva käitumise tõttu.²⁴ Selle loo moraal on, et iga valitsejat, kes lubab endale liiga palju, kes on ülbe, kes on üleliia uhke ega allu jumalate eeskirjadele ning muidugi ei austa preestrid, karistavad jumalad väga julmalt. Karistada ei saa mitte tema ükski, vaid ka tema pere, kogu dünastia, rahvas ja koguni terve riik.

„Akkadi needuses“ loodud traditsiooni järgi karistati Ekuri templi rüvetamise ja hävitamise eest Narām-Su’eni ja Agade linna ning ka tervet Akkadi impeeriumi, see väljendus nende füüsilises hävitamises. Kaheksa tähtsamat jumalat eesotsas Enliliga needsid Narām-Su’eni ja impeeriumi ära. Need jumalad olid kuujumal Su’eni (tuntud ka Nanna nime all), kelle

Museum, 1989), 99; vt ka Steve **Tinney**, *The Nippur Lament. Royal Rhetoric and Divine Legitimation in the Reign of Išme-Dagan of Isin (1953–1935 B.C.)*. Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund. 16 (Philadelphia: Samuel Noah Kramer Fund, 1996), 236.

²⁰ Jerold S. **Cooper**, „Paradigm and Propaganda: The Dynasty of Akkade in the 21st Century“ – *Akkad: The First world Empire, Structure, Ideology, Traditions*. Ed. Mario Liverani. History of the Ancient Near East Studies 5 (Padua: Sargon, 1993), 12.

²¹ *Ibid.*, 16.

²² Jacobsen, *The Harps Once*, 359.

²³ Cooper, „Paradigm and Propaganda“, 12.

²⁴ Amar **Annus**, Sven-Erik **Soosaar** (tõlk), *Kuningas Gudea templihümn* (Tallinn: Kirjastuskeskus, 2002), 5.

pühaks linnaks peeti Uri linna; maagia ja tarkuse jumal Ea; armastuse ja sõjakuse jumalanna Ištar, kelle residentslinnaks oli Uruk; päikesejumal Utu, kes resideerus Larsas; jumalanna Nisaba, Nusku ja Iškur.²⁵ Kuid küsimusele, miks just need jumalad needsid Narām-Su’eni ja mitte teised, jääb käesoleva artikli autor vastuse võlgu. Aga võimaliku oletusena võib pakkuda, et selline valik polnud siiski juhuslik. „Akkadi needuses“ mainitud jumalad olid just nende linnade peajumalused, mis asusid vahetult Nippuri läheduses, ehk ümbritsesid Nippuri linna.

Võimalik, et see tekst kajastabki mingit kuningas Narām-Su’eni ajal olnud konflikti tema ja Nippuri linna preesterkonna vahel. „Akkadi needus“ on kahtlemata tugevasti mütologiseeritud ajalooline käsitlus Ekuri templi hävitamisest ja ebaõiglase valitseja jumalikust karistamisest, mille oli välja mõelnud preesterkond. Kuid tekstis on mainitud ka ajalooliselt õigeid fakte, vähemalt seda, et gutilaste sissetungi tõttu sai Narām-Su’en surma ja hiljem hävis Akkadi riik.²⁶

AJALOOLIST TÕDE OTSIMAS

Aga kas tegelikkuses hävitas Narām-Su’en Ekuri? Kas ikka oli nii? Mida näitab meile arheoloogiline materjal Narām-Su’eni valitsemise ajast? Mitu säilinud muistset akkadi teksti nii vahetult Narām-Su’eni enda valitsemise kui ka tema poja Šarkališarri ajast näitavad meile hoopis midagi muud. Nimelt: Narām-Su’en pole kunagi hävitanud Ekuri templit Nippuris, vaid hoopis seda renoveerinud, selle taastanud; ta rajas taas Ekuri templi vundamendi, millest kõneleb ka üks Narām-Su’eni säilinud raidkirjadest:

[^dNa-ra-am-^dEN.ZU] [lugal-] [A-kà-dè^{ki}] [lugal-] [an-ub-limmú-ba-ke+] [temen-É-kur-] é-^dEn-líl-ka ì-si²⁷

(1–8.) „Narām-Su’en, Akkadi kuningas, nelja ilmakaare kuningas, Enlili templi, Ekuri vundamendi, rajas“.

²⁵ Игорь М. Дьяконов, *Общественный и государственный строй Древнего Двуречья: Шумер* (Москва: Издательство восточной литературы, 1959), 236.

²⁶ *Ibid.*, 236.

²⁷ Gelb, Kienast, *Die altakkadischen Königsinschriften des Dritten Jahrtausends v. Chr.*, 107 jj.

Ka pühas Nippuri linnas läbiviidud arheoloogilised väljakaevamised näitasid, et Narām-Su'en ja tema poeg Šarkališarri olid Ekuri templit renoveerinud ning ümber ehitanud ega olnud seda sugugi hävitanud. Oletatavasti võis Narām-Su'en siiski olla mingis konfliktis Enlili preesterkonnaga, kelle õigusi ta üritas kärpida ning templiomandit ja varasid kontrollida. On teada, et Narām-Su'en määras tähtsamatesse templitesse oma sugulasi, mh oma pojad (Lipit-ili, Nabi-Ul-maš) ja tütreid (Enmenanna ja Tutanapšum).

Lähtudes sellest informatsioonist, st kirjalikest allikatest ja arheoloogilistest andmetest, mis meil on Akkadi ajastust, ei saa käesolevat kirjan-dusteost – „Akkadi needust“ – vaadelda autentse ajalooallikana. Siiski leiame sellest päris palju huvitavat ning tähtsat informatsiooni. Kas või ideoloogia kohta, mis valitses preesterkonna seas Vana-Babüloonia ajastul, st XVIII–XVII saj eKr. Legend toetab seda hüpoteesi, et Akkadi ajal ja eriti Narām-Su'eni ajal kahanes preesterkonna roll riigi valitsemisel tunduvalt ning et preestrite õigusi ja privileege kärbiti, neid üritati allu-tada keskvoimule ning jumalikustatud kuningale, kes resideeris Agade linnas. Seega mingi teatud iva selles legendis on, et Narām-Su'eni ajal võis olla konflikt preesterkonnaga, mis muidugi ei lõppenud sellega, et Narām-Su'en hävitas Ekuri ega austanud jumalaid. On ju teada, et Sargon I, Rimuš, Man-ištūšu ja Narām-Su'en tegid templitele rikkalikke an-ne-tusi, samas määrasid nad sinna oma sugulasi ja lojaalseid sõpru. Legend kirjeldab üldjoontes õigesti Akkadi dünastia esilekerkimist ning selle lan-gemist. Sargon I alustas oma valitsemist just pärast seda, kui sai Kišis või-mule ja hiljem purustas Uruki. Ja kuna legendis on mainitud, et Narām-Su'en langes sõjas gutilastega, kelle jumalad saatsid Akkadit hävitama, on ka see õige. Gutilased olid barbaarne hõim, kes elas Zagrose mägedes ning XXIII eelkristliku sajandi lõpus alustas sissetungi Akkadi impee-riumi aladele; nendega sõdides langeski Narām-Su'en ligikaudu 2118. a eKr. ning alles pool sajandit hiljem suutsid gutilased Akkadi riigi jäänu-sed juba lõplikult hävitada (2154).²⁸

²⁸ Дьяконов, *Общественный и государственный строй Древнего Двуречья*, 236.

NARĀM-SU'EN „KUTA LEGENDIS“

Selleks aga, et saada täiuslikumat pilti Narām-Su'enist kui ebaõiglasest kuningast, peame kindlasti vaatlema ka teisi kirjanduslikke tekste, kas või näiteks „Kuta legendi“.²⁹ „Kuta legend“ on säilinud Vana-Babüloonia, aga samuti ka hilisemates Uus-Assüüria koopiates. Legend ei käsitle kuningas Narām-Su'eni kaugeltki mitte kõige paremast küljest. Narām-Su'en on raskes ja ohtlikus olukorras – järgmisel päeval ootab ees sõda 17 kuningaga, kellel on 90 000 meest. Ning Narām-Su'en on dilemma ees – mida teha? Ta pöördub ennustajate (*bārû*) poole ja nõuab, et nad küsiksid jumalatele, kuidas ta peab sellises olukorras tegutsema. Kuid jumalad ei vasta talle. Ning siis otsustab Narām-Su'en tegutseda oma äranägemise järgi, jumalate otsuse ja heakskiiduta.³⁰ Seega on juba selline käitumine ülim ülbus ja koguni „kuritegelik“, sest Narām-Su'en ei tegutsenud legitiimselt, tal polnud jumalate luba.³¹ Kuid sellega Narām-Su'eni „kuriteod“ ei lõpe, vaid muutuvad hoopis palju tõsisemaks. Sellesama legendi 83. reas näeme, et Akkadi kuningas on valmis „välja viskama“ jumalate oraakli.³² Edaspidi mainib legend, et Narām-Su'en peab vaenlastega lahinguid, kuid need ebaõnnestuvad, ta saab kogu aeg lahingutes lüüa:

²⁹ Joan G. **Westenholz**, *Legends of the Kings of Akkade: The Texts*. Mesopotamian Civilizations. 7 (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1997), 263–331.

³⁰ Beate **Pongratz-Leisten**, *Herrschaftswissen in Mesopotamien*. State Archives of Assyria Studies. Vol. X. The Neo-Assyrian Texts Corpus Project. Institute for Asian and African Studies (Helsinki: University of Helsinki, 1999), 8.

³¹ 78. *namzaq ilāni rabūti ana alākija u zaqīqija ul iddinamma*

79. *kīam aqbi anan libbija umma lū anākūma*

80. *ajju nēšu bīri ibri*

81. *ajju barbaru išhal šaḫiltu*

82. *lullik kī mār habbāti [ina] migir libbija*

83. *u luḍdi ša ilimma jāti lušbat.*

78 „Das „Schloss“ der grossen Götter gab mir keinen (Hinweis) für mein durch göttliche Zeichen bestimmtes Schicksal und mein durch einen Traum gesandtes Zeichen

79. So sprach ich zu meinem Herzen folgende Worte:

80. „Welcher Löwe hat je die Eingeweideschau vorgenommen?

81. „Welcher Wolf hat je die Traumspezialisten (šā'ili) befragt?

82. Ich werde wie der Räuber auf eigene Faust losziehen

83. und das (Orakel) des/der Gottes/Götter wegwerfen und in voller Kontrolle meiner selbst sein.“ – Transliteratsioon ja tõlge: Pongratz-Leisten, *Herrschaftswissen in Mesopotamien*, 8–9; Vt ka Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, 316.

³² Pongratz-Leisten, *Herrschaftswissen in Mesopotamien*, 8.

84. šattu mahrītu ina kašādi
 85. 2 šūši līm ummāni ušēšima ina libbišunu ištēn balṭu ul itūra
 86. šanītum šattu ina kašādi 90 līm KIMIN (=ummāni ušēšima ina libbišunu ištēn balṭu ul itūra)
 87. šaluštum šattu ina kašādi 60 līm 7 mē KIMIN (=ummāni ušēšima ina libbišunu ištēn balṭu ul itūra).³³
84. *Kui esimene aasta tuli,*
 85. *Mina³⁴ saatsin 120 000 salka, (kuid) ükski neist (tagasi) elusana ei tulnud.*
 86. *Kui algas teine aasta, 90 000 salka ma saatsin, (kuid) ükski neist (tagasi) elusana ei tulnud.*
 87. *Kui kolmas aasta saabus, 60 700 salka ma saatsin, (kuid) mitte üks (neist) (tagasi) elusana ei pöördunud.*³⁵

Muidugi on legendis toodud astronoomiline hulk sõjamehi, keda Akkadi kuningas olevat saatnud vaenlaste vastu ja kaotanud. Kuid me näeme, et iga aastaga oli Narām-Su'eni üha vähem ja vähem sõjamehi. Lõpuks, alles neljandal aastal andis jumal Ea Narām-Su'enile võimaluse ja kuningas pöördus taas ennustajate poole palvega, et need ennustaksid maksa pealt.³⁶

LEGENDID „KÜMNES LAHING“ JA „SUUR ÜLESTÕUS NARĀM-SU'ENI VASTU“

Peaksime mainima veel kaht akkadikeelset legendi, need on „Kümnes lahing“³⁷ ja „Suur ülestõus Narām-Su'eni vastu“.³⁸ Nendes legendides, mis kindlasti kuuluvad hilisemasse Vana-Babüloonia preesterkonna kirja-

³³ Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, 318j; Vt ka Jacob J. **Finkelstein**, „The so-called „Old Babylonian Kutha Legend“ – *Journal of Cuneiform Studies*, 11 (1957), 86.

³⁴ Siin on mõeldud Narām-Su'eni, kuna jutustus selles legendis on mina-vormis.

³⁵ Käesoleva teksti tõlkija teada on tegemist teksti esmakordse tõlkega eesti keelde.

³⁶ Pongratz-Leisten, *Herrschaftswissen in Mesopotamien*, 10.

³⁷ Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, 258–261.

³⁸ *Ibid.*, 231–238.

likku traditsiooni, on Narām-Su'eni jällegi ilmselgelt kujutatud negatiivsena. Ta on ebaõiglane, halb valitseja, kelle vastu tõusevad üles kõik rahvad.³⁹ Sellest räägib näiteks „Kümnes lahing“, näidates seejuures, et Narām-Su'en ise pidas ennast ka jumalaks.⁴⁰

1. *Inanna, Ilaba, Šullat ja Haniš,
Šamaš ning Umšu,
Üheksa korda nad tõusid minu vastu.⁴¹
Üheksa korda ma vallutasin nad.*
5. *Üheksa korda ma nad vabastasin.
Kümnendat korda nad astusid mu vastu ja
Banana, hari-inimeste pealik,
360 000 ja 5000 (??? ...)
Kui ta astus lahingusse, ma võitsin.
[...] (Mina), (jumal) Narām-Su'en.⁴²*

Legend „Suur ülestõus Narām-Su'eni vastu“ (*Mari 16A versioon*)⁴³ näitab samuti meile juba tuttavat motiivi – kõik rahvad ja hõimud tõusevad Narām-Su'eni vastu, too on sunnitud pidama sõda ülestõusnutega ja jällegi ta võidab neid üheksas lahingus.⁴⁴

NARĀM-SU'EN JA SARGON I „WEIDNERI KROONIKAS“

„Weidneri kroonika“ on hea näide II eelkristliku aastatuhande algusest pärinevast propagandistlikust kirjandusest. Kroonika alustab „ajalooliste sündmuste“ kirjeldamisest varadünastialise ajastu Sumeris (2800–2330) ning jõuab välja Uus-Sumeri kuninga Šulgini (2093–2046). Kroonika

³⁹ *Ibid.*, 258–261.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ See tähendab Narām-Su'eni vastu.

⁴² Käesolev tekst on tõlgitud väljaande järgi: Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, 258–261; Käesoleva teksti tõlkija teada on tegemist teksti esmakordse tõlkega eesti keelde.

⁴³ *Ibid.*, 231–238.

⁴⁴ *Ibid.*

tekst on esitatud kolmes koopias – Uus-Assüüria versioonis ja kahes Uus-Babüloonia koopias. „Weidneri kroonikas“ on selgelt näha, kui tähtsat rolli mängis Babüloonia Marduk, Babüloonia peajumal, kelle roll hakkas kasvama I Babülioni dünastia ajal (1894–1595).⁴⁵ Kirjeldada kuningat kui halba valitsejat on Mesopotaamia kroonikates haruldane nähtus. Aeg, mil see kroonika võis olla kirja pandud, pole täpselt teada, aga oletatakse, et see ei võinud olla varem kui Vana-Babüloonia ajal, kuna Mardukil on siin juba tähtis positsioon. Ilmselge on ka „Weidneri kroonika“ side „Varajaste kuningate kroonikaga“.⁴⁶

„Weidneri kroonikas“⁴⁷ on ka meid huvitavad Sargon I ja tema lapse-lapse Narām-Su’eni lühikesed kirjeldused. Alustuseks vaatleme lühidalt Sargoni kuju, mille kroonika koostajad on loonud. Sargon alustas siin Ur-Zababa karikakandjana, nagu seda mainib sumerikeelne „Sumeri kuningate nimekiri“.⁴⁸

46. Ur-^dZa-ba⁴-ba⁴ ^{siis}karāni ma-qa-a-ti šá É-sag-gíl a-na ... šu-pil-li i[q(?)-bi(?)]
47. Šarru-kîn ul uš-pe-el it-ta-id-ma ana É-sag-gíl [(...)] uš-ta-aḥ-m e-(?)-e[t(?)mā]
48. ^dMarduk mār bitī šá Apsê ḥa-diš ip-pa-lis-su-ma šarru-ut ki[b]-rat ar-ba-hi id-din-šú
49. za-ni-nu-ut É-sag-gíl 𐎶e-piš𐎶 x x x Bābīli^{ki} bi-lat-su x x x
50. šu x x kur ^dBēl x [(x)] pu šu i x [x] e-pir šat-pi-i-šu i-šuh-ma [...]
51. ina maḥ-rat A-ga-dē^{ki} āla i-pu-uš-ma Bābīli^{ki} a-na šami-šú [im-bi]
52. [ana ikk]ib i-pu-šu ik-kir8-šu-ma iš-tu(!) ši-it ^dŠamaš a-di e-reb ^dŠamši^{si}
- 52b. ik-ki-ru-šu-ma la ša-la-lu šakin-[šu (?)].⁴⁹

⁴⁵ Vt Marduki kohta Vana-Babüloonia ajal lähemalt: Annus, „Paabeli Marduk ja Ham-murapi“, 9–19.

⁴⁶ Grayson, *Texts from Cuneiform Sources*, 43 jj.

⁴⁷ *Ibid.*, 145–151.

⁴⁸ Jerold S. Cooper, Wolfgang Heimpel, „The Sumerian Sargon Legend“ – *Journal of the American Oriental Society*, 103 (1983), 69; Sumeri kuningate nimekirja kohta vt: Thor-kild Jacobsen, *The Sumerian King List*. Assyriological Studies. 11 (Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1939); Peeter Espak, „Sumeri kuningate nimekirja dateerimisest“ – *Usuteaduslik Ajakiri*, 59 (2009), 53–63.

⁴⁹ Grayson, *Texts from Cuneiform Sources*, 148 jj.

46. *Ur-Zababa käs kis Šarrukīnil (Sargonil) veini valada Esagila (templi) jaoks*
47. *Šarrukīn ei teinud (seda). (Selle asemel) ta kandis hoolt selle eest, et kiiresti toimetada kohale kala Esagila jaoks.*
48. *Marduk, Apsū „maja poeg“⁵⁰ rõõmuga vaatas tema peale ja kinkis talle kuningluse nelja ilmakaare üle.*
49. *Tagada Esagila jaoks, x x x x Babülon andam.⁵¹*
50. *Bel... .. x x x x x⁵²*
51. *Akkadi ees ehitas (rajas) ta linna ja nimetas oma nimega Babüloniks.*
- 52–52b. *[Kuna] tema (Sargon) ei teinud õigesti, tema (Marduk) muutus vaenulikuks tema (Sargoni) suhtes. Nad tõusid tema vastu Šamaši (päikese) tõusust kuni Šamaši (päikese) loojanguni. Teda (Sargon) karistati unetusega.⁵³*

Niisiis, Marduk polnud rahul Sargoni „kuritegeliku“ ja „vale“ tegevusega ning karistab teda unetusega ja ässitab tema vastu üles kõik rahvad. Sel-line kurb saatus ootab ka Narām-Su’eni:

53. *Na(!)-ram-^dSin nam-maš-še-e Bābili^{ki} ú-šal-p[it-ma(?)]*
54. *a-di ši-ni-šú ummān Qu-ti-i id-ka-šum-ma niš^{mes}-šú ma-ak-ka-ra-niš x [...]*
55. *šarru-us-sa a-na um-ma-an Qu-ti-i it-ta-din.⁵⁴*
53. *Narām-Su’en hävit[as] Babüloni elanikkonna.*
54. *Kaks korda tema (Marduk) tema vastu (Narām-Su’en) saatis rünnakule gutilaste sõjaväe. Tema inimesed koos karjakepiga / sauuga? [...]*

⁵⁰ *bitu(m)* – tähendab 'maja' ja 'templit'. Apsū maja tähendab selles kontekstis just pühamut.

⁵¹ Grayson tõlgib seda järgnevalt – „to provide for Esagil, bread for shrines at Babylon, his tribute...“ Vt Grayson, *Texts from Cuneiform Sources*, 149.

⁵² Mul ei õnnestunud sellest reast aru saada, kuid Grayson tõlkis seda niimoodi: „... Bel... he dug up the dust of this pit [...]“. Vt *ibid.*, 149.

⁵³ Käesoleva teksti tõlkija teada on tegemist teksti esmakordse tõlkega eesti keelde.

⁵⁴ Grayson, *Texts from Cuneiform Sources*, 149.

55. Tema (Marduk) andis tema võimu gutilaste armeele.⁵⁵

Niisiis, nagu näeme esinevad Sargon I ja Narām-Su'en „Weidneri kroonikas” kui negatiivsed isikud, kuningad, kes on muutunud ebaõiglaseks ja halvaks ning keda karistab Babüloonia peajumal Marduk,⁵⁶ kes võtab neilt ära kuningluse ja annab selle üle Guti valitsejatele.

KOKKUVÕTE

Akkadi kuningate tähtsus kogu inimkonna poliitilises ajaloos, eriti valitsejavõimu ideoloogia väljakujunemisel on kahtlemata väga suur. Eeskujulikeks arhetüüpideks said nad juba üsna varakult – koguni III eelkristliku aastatuhande viimastel sajanditel ning ka nende loodud esimest imperiaalset süsteemi järgisid Uus-Sumeri, Babüloonia, Assüüria ja Pärsia valitsejad. Ka maailma valitseja kontseptsiooni idee levis nendelt teistele Lähis-Ida rahvastele ja kultuuridele ning jäi püsima mitmeks tuhandeks aastaks. Isegi Akkadi kuningate nimed muutusid niivõrd populaarseks, et mitu Vana- ja Uus-Assüüria kuningat nimetasid ennast Sargoniks ja Narām-Su'eniks. Ühe Akkadi kuninga nimi Šarkallišarri (tõlkes akkadi keelest tähendas 'kõikide kuningate kuningas'), kes oli Narām-Su'eni järeltulija Akkadi troonil, muutus lausa kuninglikuks tiitlik, tähendusega „kuningate kuningas”. Samuti imiteerisid hilisemad valitsejad Akkadi kuningate leiutatud auahnet titulatuuri, mh selliseid universalistlikke tiitleid nagu „nelja ilmakaare valitseja” ja „maailma kuningas” jne. Neid tiitleid kasutati hiljem nii Sumeris kui ka Babüloonias, Assüürias ja isegi muistses Pärsias Ahhemeniidide (558.–330. a eKr) poolt.

Akkadi kuningad olid viinud sisse uue religioonipoliitika, mis oli samuti uue despootliku poliitilise kursi märk. See väljendus eelkõige selles, et Akkadi kuningad määrasid tähtsamatesse templitesse oma sugulasi ning ustavaid alamaid. Tekkis valitseja isikliku jumalikustamine ja isikukultus, mis sai omakorda populaarseks hilisemate Mesopotaamia valitsejate seas. Akkadi kuningavõimu ideoloogia mõju elemente võib leida isegi

⁵⁵ Vt originaali: *ibid.*, 149; Käesoleva teksti tõlkija teada on tegemist teksti esmakordse tõlkega eesti keelde.

⁵⁶ Narām-Su'eni ajal oli Marduk tähtsusetu jumalus ja ei mänginud olulist rolli sumeriakkadi panteonis. Peajumalaks oli tollal hoopis Enlil (^dEn-lil).

Pärsia impeeriumi, Rooma keisririigi, Araabia kalifaadi ja Osmani impeeriumi riiklike ideoloogiate süsteemides.

Muidugi said nii Akkadi impeeriumi legendaarne rajaja Sargon I kui ka tema lapselaps Narām-Su'en ülimalt populaarseteks tegelasteks ka muistse Lähis-Ida kirjanduses, eelkõige sumeri ja akkadi legendides ja kroonikates, mida hiljem tõlgiti ka teistesse keeltesse, näiteks kas või hetiidi keelde Anatoolias II eelkristlikul aastatuhandel. Akkadikeelne legend „Lahingu kuningas“ (*šar tamhari*) Sargon I retkest Anatooliasse Purushanda vastu oli tuntud isegi Egiptuses.

Kui Akkadi Sargon I kujutati enamasti kui jumalanna Ištari lemmikut ja väljavalitut, peajumal Enlili ja teiste jumalate soosikut ning igati positiivset ja õiglast kuningat (v.a muidugi „Weidneri kroonika“, kus Sargon on pigem negatiivne tegelane), sest juba Sargoni nimi tähendas akkadi keeles 'õiglane, legitiimne kuningas', siis Narām-Su'eni kujutati peaaegu alati väga negatiivse ja ebaõiglase kuningana, keda jumalad karistasid, kuna ta oli ülbe, astus jumalate keeldudest üle ning rüvetas Ekuri templi Nippuris. Lood Narām-Su'eni karistamisest, nt „Akkadi needus“, „Kümnes lahing“ jt, pidid saama sellisteks omamoodi didaktilisteks õpetusteks, mille eesmärk seisnes aga selles, et näidata ka tulevastele valitsejatele, mis saab kuningast, kui ta käitub ülbelts preesterkonnaga ja kärbib nende õigusi.